

**СЕКЦІЯ
КНИГОЗНАВСТВА, ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
І ОРГАНІЗАЦІЇ КНИЖКОВОЇ ТОРГІВЛІ**

УДК 002.2

РОЛЬ ВІКОВОГО КРИТЕРІЮ У ТИПОЛОГІЇ ВИДАНЬ ДЛЯ ДІТЕЙ

Е.І. Озар

Розглядається одна з найбільш специфічних типологічних ознак літератури для дітей – її читацька адреса. Особлива увага приділяється проблемі диференціації видань за віковою ознакою юних читачів, взаємозалежності між віком та читацькими потребами сучасної дитини.

Рассматривается один из наиболее специфических типологических признаков литературы для детей – ее читательский адрес. Особое внимание уделяется проблеме дифференциации изданий в соответствии с возрастом юных читателей, взаимозависимости между возрастом и читательскими запросами современного ребенка.

Класифікатори літератури, що трапляються в інформаційно-довідкових, фахових періодичних виданнях і каталогах українських видавництв*, зазвичай, такі різні за ступенем науковості, базовими класифікаційними ознаками та критеріями систематизації (часом доволі суперечливими), стосовно одного з об'єктів книговидавництва виявляються напрочуд солідарними: видання для юних читачів об'єднуються в них під надто узагальненою рубрикою "дитяча література".

Проте і з теоретичної, і з практичної точки зору такий підхід є доволі спрощеним. Дитяча література – це не лише група літературних творів, адресованих дітям, вона являє собою багаторівневу систему, побудовану за принципом закономірності існування і розвитку якої визначаються процесом та рівнем розвитку суспільної практики, диференціацією форм людської свідомості. Іншими словами, виступаючи складовою складноструктурованою системою видів літератури, дитяча література формується і розвивається за власними законами і правилами. На жаль, ці закони мало вивчені у вітчизняному книгознавстві**. Треба визнати, що при достатньо розробленій системі уявлень про типологію книги загалом типологія дитячої книги й досі залишається майже не описаною.

Кожна з основних типологічних ознак видань для дітей – проблематика (предмет), соціально-функціональне (цільове) призначення та читацька адреса – потребує уважного і ґрунтовного аналізу. У даній публікації ми зупинимося на найбільш специфічній типоформульованій ознаці дитячої літератури – її адресності. Адже саме на підставі особливої за віком читацької аудиторії видання для дітей виокремлюються у самостійний комплекс. Якщо при визначенні особливостей читачів "дорослої" літератури до уваги можуть братися їх стать, національність, соціальний стан, освіта і фах, то у випадку з читачами дитячих видань вирішальну роль відіграє віковий критерій.

Аналізуючи читацьку аудиторію дитячої літератури, насамперед хотілося б зауважити, що вона являє собою цілу систему окремих вікових груп читачів, у кожній з яких формуються особливі контакти з книгою як матеріальною і духовною субстанцією. Важко погодитися з поширеним у нашій видавничій практиці надто узагальненим підходом до вікових категорій

* Див., для прикладу, класифікацію, запропоновану в Каталогі видань, представлених на ІІ'ятому форумі видавців "Книги України" (Львів, 1999), або в новому журналі для видавців та розповсюджувачів "Книжкові справи".

** Серед російських науковців вивченням загальних питань редакційно-видавничої підготовки видань для дітей займалися С.Карайченцева, В.Тарасова, С.Антонова, І.Бутенко, І.Тушевська. Доволі ґрунтовно досліджено проблеми літератури для дітей, щоправда, здебільшого з літературознавчого та історичного боку у працях таких польських вчених, як Е.Сієшликовський, Ж.Папузінська, В.Беттелієм, Г.Левандович, А.Балух.

юних читачів, згідно з яким виділяють лише чотири категорії: діти дошкільного віку (3–7 років), діти молодшого шкільного віку (8–11 років), діти середнього шкільного віку (11–14 років) і діти старшого шкільного віку (14–18 років).

Спираючись на досягнення сучасної дошкільної та шкільної психології, зокрема на розроблену з урахуванням особливостей психофізичного розвитку дітей структуру їх соціального розвитку, серед потенційної дитячої читацької аудиторії можна виділити більшу кількість цільових груп – малюки (1–3 роки); дошкільнята (3–5 років); дошкільнята (6–7 років); учні початкової школи (6–9 років); учні середньої школи (9–11 років), учні середньої школи передпідліткового віку (11–12 років), власне підліткового (12–13 років) і передюнацького віку (від 13 до 15) [4, 2, 3].

Щодо учнів старшої школи (16–18 років), їх, на наш погляд, слід розглядати вже як дорослу категорію читачів. Бар'єр між юнацьким та дорослим читанням сьогодні розмивається значно раніше, ніж 10–20 років тому. Сучасне юнацтво є “дорослішим” – і фізично, і психологічно, і соціально, ніж юнаки та юнки 60-80-х рр., відтак “дорослішими” є його читацькі потреби.

У кожній з виділених груп спостерігаються *свій* характер взаємостосунків з книгою, *свої* особливості її сприйняття, для кожної існує *своє* коло читання – і з огляду на тематику, і на соціально-функціональне призначення видань, з якого воно формується. Зрозуміло, що деякі діти випереджають у своєму розвитку ровесників, а тому за своїми читацькими уподобаннями вони можуть захоплюватися літературою, призначеною для старших вікових груп. Однак це вже проблема вибору літератури для читання, а не проблема її створення.

Вважається, що наймолодшим потенційним користувачем книгою може виступати дитина віком... від 1 до 3 років [5]. Зрозуміло, що її перші контакти з виданням здійснюються за посередництвом батьків, до того ж у не традиційній формі – через гру з книжкою як з іграшкою. З 2–3-х років дитина починає гортати книжки, озвучувати зображене на ілюстраціях або повторювати те, що запам'ятала після читання іншими, одним словом, наслідувати дорослих.

Протягом наступних трьох років – від 3 до 6 (у період раннього дитинства) дитина починає ставитися до книжки більш активно та усвідомлено. Тут до попереднього досвіду маніпуляцій з книжкою, коли дитина відтворює вивчений нею напам'ять текст улюбленої казки чи оповідання – імітує читання, додаються перші спроби власне читання – поки що несистематичні, на рівні сприйняття окремих слів і речень. Поступово читання може стати особливим видом дозвілля, якому дитина буде залюбки віддаватися (зрозуміло, якщо батьки змалечку привчали її до книги). Саме на цьому етапі розвитку читацької активності малюкам потрібні видання про навколишній світ, з поясненням зв'язків між окремими його предметами та явищами, видання, які б розважали і задовольняли дитячу гіперболізовану допитливість.

Від 6 до 8 років триває період власне дитинства. Діти 6–7 років, як стверджують психологи і педагоги, вже готові до повноцінного систематичного навчання і відповідного розумового та фізичного напруження. Саме на цьому етапі перед ними постає завдання навчитися читати, опанувати техніку самостійного читання. Дитина змушена переосмислювати своє ставлення до книжки, яка з предмету гри поступово перетворюється на предмет активного розумового опрацювання. Щоправда, емоційно-естетичне, довірливе, піднесене у цьому ставленні ще переважає над суто пізнавальним, прагматичним. Дитяча книга, орієнтована на читачів цієї вікової категорії, повинна розв'язувати цілий комплекс завдань пізнавально-навчально-розважального характеру: сприяти накопиченню “первісного капіталу знань”, задовольняти естетичні потреби дітей, збагачувати її словник, формувати основи культури рідної мови і мовлення.

Період від 9 до 11 років вважають періодом зрілого дитинства. Цей передпідлітковий період позначається піднесенням пізнавальної та суспільної активності дітей, підвищенням інтересом до історії, художніх творів реалістичного характеру, де герої – люди, що насправді існують і живуть поруч.

Наступні три роки – від 11 до 14 – підліток, на думку психологів, проходить у своєму розвитку три стадії – перехідну від молодшого шкільного до підліткового (10–11 років) віку, власне підліткову (12–13 років), перехідну від підліткового до юнацького (з 14 років) віку.

Протягом цього часу ставлення дітей до читання і книжки змінюється щонайменше двічі. В одинадцяти-, дванадцятилітніх дітей розвиваються самосвідомість, прагнення до самооцінки, у підлітків – з'являється соціальна життєва активність, бажання віднайти моральні ідеали та цінності. Саме на цьому етапі у дітей виникають серйозні роздуми про майбутню професійну реалізацію, про майбутнє взагалі, про роль у житті окремої особистості. Дитина зі спостерігача перетворюється на активного учасника навколишнього життя. І зміст, тематика, спосіб викладу, система образів у літературі, призначеній для дітей цієї вікової групи та виділених підгруп, повинні відповідати цим суттєво зміненим інформаційним, естетичним, духовним потребам дітей. Окрім того, до 14 років інтереси хлопчачої та дівчачої читацької аудиторії починають чітко диференціюватися [1], окреслюються власні теми та улюблені герої.

У підсумок зазначимо, що для обґрунтованого формування масиву видань дитячої літератури, для ефективної реалізації окремих видавничих проєктів видавцеві необхідно чітко уявляти собі об'єкт впливу дитячої книги – дитину певної вікової групи, а також характер та наслідки цього впливу.

1. Бутенко І. Юный читатель и библиотека (чтение девочек и чтение мальчиков) // Книга: исследования и материалы. М., 1994. Сб. 67. С.53–64. 2. Оліяр М.П. Навчально-пізнавальна культура молодших школярів: Автореф. дис. Одеса, 1993. 3. Оліяр М.П. Читацькі уміння як складова частина навчально-пізнавальної культури молодших школярів// М-ли обл.міжвуз.наук-метод.конф. Одеса, 1992. 4. Baluch A.. Dziecko i świat przedstawiony czyli tajemnice dziecięcej lektury. Wrocław, 1994. 5. Lewandowicz G. Dziecko i informacja // Guliwer. 1991. № 1. С.46–47.

УДК 655.5

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО КНИГОВИДАННЯ У РИНКОВИХ УМОВАХ

Н.І. Черниш

Проаналізовано сучасний стан українського енциклопедичного книговидання та виявлено основні тенденції, характерні для нього у ринкових умовах.

Проанализировано современное украинское энциклопедическое книгоиздание и выявлены основные тенденции, характерные для него в условиях рынка.

Кризові явища, загалом характерні для багатьох сфер економічного та культурного життя України, не минули й книговидавничої справи. В реальній ситуації, коли доля того чи іншого видавничого проєкту в першу чергу визначається його прибутковістю, книговидавці змушені звертатися передусім до випуску книг, розрахованих на задоволення потреб найширших кіл, адже вони мають високу рентабельність та стабільний попит. В.Скомаровський, директор видавництва “Український письменник”, підкреслює: “Не секрет, що зараз все (чи майже все) вирішують гроші. Видавцям вони потрібні для того, щоб придбати папір і матеріали, розрахуватися за поліграфічні, транспортні, поштові, комунальні послуги, а й ще сплатити всі види податків і нарахувань. Це, до речі, ще один парадокс нашого сьогодення: одне будемо, інше руйнуємо. Беру на себе сміливість заявити, що навряд чи є ще десь у світі бодай одна держава, яка б так безжалісно ставилася до національної книги” [2, с. 8].

Економічні негаразди суттєво вплинули і на українське енциклопедичне книговидання. Оскільки підготовка та випуск фундаментальних науково-довідкових праць протягом десятиліть належали до пріоритетних напрямів видавничої політики України, видавці повсякчас відчували державну підтримку, реальний, зокрема й фінансовий, протекціонізм. Фактично кожна випущена у світ енциклопедія (чи то універсальна, чи галузева або спеціалізована) ставала важливою подією культурного та наукового життя країни, привертала увагу як фахівців, так і широких кіл громадськості. Це, безперечно, позначилося на діяльності потужного науково-видавничого осередку – видавництва “Українська енциклопедія”, яке донедавна ледь не монополюю визначало ситуацію у книговиданні щодо випуску національної